

ภูมิหลัง

บทเกี่ยวจอหนังตะลุงเป็นวรรณกรรมที่แนบสนิทกับชีวิตชาวไทยภาคใต้ เป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายรับใช้ชีวิตและสังคมภาคใต้มานาน เป็นวรรณกรรมที่บันทึกและแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านทั้งด้านภาษา การสอน การสร้างสรรค์วรรณกรรมและภูมิปัญญาด้านอื่นอีกหลายด้าน

บทเกี่ยวจอหนังตะลุงจึงเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ที่มีคุณค่าควรแก่การรวบรวมและศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

แม้บทเกี่ยวจอหนังตะลุงจะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ที่มีคุณค่าควรแก่การรวมและศึกษาเป็นอย่างยิ่งก็ตาม แต่ด้วยข้อจำกัดบางประการ เช่น วัฒนธรรมการสืบทอดบทเกี่ยวจอที่นิยมถ่ายทอดโดยการบอกจากปากต่อปากมากกว่าการเขียน การหวงวิชา จึงถ่ายทอดเฉพาะในกลุ่มของตน การไม่ตระหนักในคุณค่าของบทเกี่ยวจอทั้งของนายหนังเองและสังคม เพราะเห็นว่าเป็นเพียงผลงานของชาวบ้าน เป็นต้น ทำให้บทเกี่ยวจอแพร่หลายอยู่ในวงจำกัด ยังไม่มีนักวิชาการหรือหน่วยงานใดรวบรวมบทเกี่ยวจอหนังตะลุงไว้เป็นระบบและปริมาณมากพอ ทำให้ขาดข้อมูลและเป็นอุปสรรคต่อการสืบต่อและการศึกษาวิเคราะห์บทเกี่ยวจอเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยสนใจบทเกี่ยวจอ จึงต้องการรวบรวมและวิเคราะห์บทเกี่ยวจอ เพื่อเป็นข้อมูลทางคติชนวิทยา การอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน และการศึกษาในด้านอื่น ๆ สืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมบทเกี่ยวจอของหนังตะลุง
2. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจอหนังตะลุงในด้านต่อไปนี้
  - 2.1 ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา
  - 2.2 ภูมิปัญญาด้านการสอน
  - 2.3 ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ได้รวบรวมบทเกี่ยวจอหนังตะลุงไว้เป็นระบบ เป็นข้อมูล เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และการสืบสานบทเกี่ยวจอสืบไป
2. ทำให้ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจอ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่แพร่หลาย ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า สามารถนำภูมิปัญญานั้นมาใช้ประโยชน์ได้
3. ทำให้เกิดการตื่นตัวที่จะรวบรวมศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิชาวรรณกรรมท้องถิ่น และคติชนวิทยาสืบไป

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. บทเกี่ยวจอหนังตะลุง หรือบทเกี่ยวจอ หรือบทเกริ่น หรือบทหัวเรื่อง หรือบทหน้าเรื่อง หรือบทสตุดี มีความหมายเดียวกัน คือ บทกลอนที่นายหนังตะลุงใช้ขับก่อนจะออกรูปเข้าเมือง (การตั้งนามเมือง การเริ่มแสดงเรื่อง) และก่อนแสดงต่อหลังจากหยุดพักเที่ยงคืน
2. ภูมิปัญญา คือ ความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ความสามารถกระทำ จัดการ ความสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม
3. ชาวบ้านภาคใต้ คือ ผู้ที่เกิดในภาคใต้ และเจริญเติบโตในวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจอบ หนังสือตะลุงเท่าที่ผู้วิจัยสามารถจะรวบรวมได้เท่านั้น
2. การอ้างอิงข้อมูล จะยกข้อมูลบทเกี่ยวจอบ และวงเล็บชื่อนามสกุลของผู้แต่งไว้ข้างล่าง ดังนี้

“แต่เมื่อเราเผลอรักในศักดิ์ศิลป์   ศิลปินปักษ์ใต้ได้แสวง
เป็นมรดกตกติดคิดคัดแปลง   แล้วเติมแต่งต่อตั้งให้ยั่งยืน
ขอวิญญาณปราณปราชญ์ประสาทเสริฐ   ช่วยชุบเชิดชูหนังไว้ทั้งผืน
เพื่อดำรงวงศ์ศิลป์พื้น   ให้ได้ยืนหยัดอยู่คู่โลกา”
(ฉิ้น อรมุต)

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

การศึกษานี้จะศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจอบ หนังสือตะลุง จำนวน 150 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของหนังกัน ท่องหล่อ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หนังตะลุง) ประจำปี พ.ศ. 2530 จำนวน 12 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของหนังฉิ้น อรมุต (หนังฉิ้น ธรรมโชนม์) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หนังตะลุง) ประจำปี พ.ศ. 2532 จำนวน 52 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของนายพ่วง บุชรรัตน์ บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมของภาคใต้ สาขาศิลปะ (วรรณกรรมหนังตะลุง) ประจำปี 2530 จำนวน 10 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของนายแปลก มนตรี ผู้เขียนบทเกี่ยวจอบที่มีชื่อเสียง จำนวน 44 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของนายฉิว ทิพย์วารี ผู้แต่งบทหนังตะลุงผู้มีชื่อเสียง จำนวน 7 บท เป็นบทเกี่ยวจอบของนายหนังตะลุง และผู้เขียนบทหนังตะลุงผู้มีชื่อเสียงทั้งเก่าและใหม่ จำนวน 25 บท

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้จะศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจอบ หนังสือตะลุงในด้านต่อไปนี้

- 2.1 ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา
  - 2.1.1 การใช้คำ
  - 2.1.2 การใช้สำนวนโวหาร
- 2.2 ภูมิปัญญาด้านการสอน
  - 2.2.1 กลวิธีสอน
  - 2.2.2 สิ่งการสอน
- 2.3 ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ
  - 2.3.1 ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ
  - 2.3.2 ภูมิปัญญาด้านการสร้างอารมณ์ขัน
  - 2.3.3 ภูมิปัญญาด้านการเชื่อมความ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. วิธีศึกษาและรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่ศึกษา และรวบรวมบทเกี่ยวจอบนึ่งคะสูงจากเอกสาร และแถบบันทึกเสียงจาแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

- 1.1.1 หอสมุดสถาบันราชภัฏสงขลา จังหวัดสงขลา
- 1.1.2 ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสงขลา จังหวัดสงขลา
- 1.1.3 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ จังหวัดสงขลา
- 1.1.4 หอเอกสารทักษิณคดีศึกษา สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา
- 1.1.5 สำนักงานมูลนิธิมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัด

สงขลา

1.2 รวบรวมบทเกี่ยวจอบนึ่งคะสูงจากนายบึ่งคะสูง และผู้เขียนบทเกี่ยวจอบนึ่งคะสูง โดยการจดบันทึก และบันทึกแถบบันทึกเสียง

2. วิธีจัดกระทำข้อมูล

- 2.1 ถอดแถบบันทึกข้อมูล รวบรวมข้อมูล
- 2.2 ตรวจสอบข้อมูล จัดพิมพ์ข้อมูล
- 2.3 จำแนกข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล

2.4 เสนอรายงานผลการศึกษาระบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีนักวิชาการบางท่านและหน่วยงานบางหน่วยงานได้รวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ เกี่ยวกับหนังสือ วรรณกรรมหนังสือและบทเกี่ยวจ่อไว้ประมวลได้ดังนี้

สำนักงานศึกษาธิการเขต 8¹ ได้จัดทำคู่มือการสอนวิชาชีววิทยาหนังสือ 1 ได้อธิบายความหมายของบทเกี่ยวจ่อว่าเป็นบทที่ใช้ขับก่อนตั้งเมือง ส่วนมากจะเป็นบทพรรณนาธรรมชาติและบทปลุกใจ และมักเป็นกลอนที่แต่งไว้แล้ว และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ่อไว้ 1 บท

เฉลียว เรืองเดช² ได้รวบรวมบทหนังสือดีเด่นในอดีต และได้อธิบายความหมายของบทเกี่ยวจ่อว่าเป็นบทที่นายหนังสือว่าก่อนจะถึงบทตั้งเมือง เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงการปลุกใจให้คนรักชาติบ้านเมือง รักถิ่นกำเนิด หรือชมธรรมชาติ หรือกล่าวออกตัว ขอโทษผู้ชม หรือสอนให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว หรือเป็นบททักทายกับผู้ฟัง และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ่อทั้งของนายหนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อและที่ปรากฏชื่อไว้ 11 บท เป็นบทของนายหนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อ 2 บท เป็นบทของนายหนังสือที่ปรากฏชื่อ 9 บท เป็นของหนังสือลอย พงษ์ประยูร 1 บท ของหนังสือจำเนียร คำหวาน 1 บท ของหนังสือกัน ทองหล่อ 1 บท ของหนังสือนครินทร์ ชาทอง 1 บท ของหนังสือบุญเดิม ประชุมทอง 1 บท ของหนังสือจันทร์แก้ว บุญขวัญ 1 บท ของหนังสือศรีพัฒน์ เกื้อสกุล 1 บท ของหนังสือแก้ว เสียงทอง 1 บท ของหนังสือเชษฐ ชุมพร 1 บท

ชอบ ช่วยคุณูปการ และคนอื่น ๆ³ ได้จัดทำโครงการส่งเสริมวิชาชีวหนังสือ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ได้อธิบายเกี่ยวกับหนังสือ บทหนังสือ วิธีการแสดง และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ่อไว้ 1 บท

¹ สำนักงานศึกษาธิการเขต 3. คู่มือการสอนวิชาชีววิทยาหนังสือ 1. 2521 หน้า 1-61.

² เฉลียว เรืองเดช. บทหนังสือดีเด่นในอดีต. 2524. หน้า 1-119.

³ ชอบ ช่วยคุณูปการ และคนอื่น ๆ. โครงการส่งเสริมวิชาชีวหนังสือ. 2525. หน้า 1-112.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง¹ ได้รวบรวมประวัติและผลงานของ นายอิม จันทรชุม ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2527 และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจอก ของ นายพ่วง บุษรารัตน์ ไว้ 1 บท

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา วิทยาลัยครูสงขลา² ได้จัดสัมมนาหนังสือ 14 จังหวัด ภาคใต้ และได้จัดพิมพ์รายงานผลการสัมมนา ปรากฏบทเกี่ยวจอกในเอกสารดังกล่าว จำนวน 19 บท เป็นของหนังสือเล่มที่ 1 ของหนังสือพิมพ์ ส.น.ครินทร์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ สว่างทอง 1 บท ของหนังสือพิมพ์ กรีนเนตร พุทธสวัสดิ์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ กิ่งทอง 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ศิลป์เสน่ห์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ โสภณ ศ.อิมเท่ง 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ประกอบ เสียงเสน่ห์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ เกื้อมา 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ลูกทุ่งบันเทิง 1 บท ของหนังสือพิมพ์ แคล้วน้อย ขวัญใจชนบท 1 บท ของหนังสือพิมพ์ สุภาพ ชุมยวง 1 บท ของหนังสือพิมพ์ เสี่ยงนนท์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ลำไย 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ระบาย จันทรน้อย 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ไชยรัตน์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ชุมยอ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ปัญญา ปากพล 1 บท ของหนังสือพิมพ์ เสี่ยงชาย 1 บท และของนายเขียน โทวิญจะ 1 บท

ชัดเจน เวชรังษี และ สุนทร ศรีจันทร์³ ได้เขียนประวัติและผลงานของหนังสือพร้อม บุญฤทธิ นายหนังสือผู้มีชื่อเสียงของจังหวัดพัทลุง และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจอกของหนังสือพร้อม บุญฤทธิ ไว้ 5 บท

ชวน เพชรแก้ว⁴ ได้วิเคราะห์วรรณกรรมหนังสือทั้งสมัยเก่าและสมัยปัจจุบัน และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจอกหนังสือไว้ 3 บท เป็นบทเกี่ยวจอกของหนังสือลอย พงษ์ประจักษ์ 1 บท ของหนังสือพิมพ์ ลำหวาน 1 บท และของหนังสือพิมพ์ พัฒน์ เกื้อสกุล 1 บท

¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. เชิดชูเกียรตินายอิม จันทรชุม. 2527. หน้า 1-120.

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา วิทยาลัยครูสงขลา. รายงานการสัมมนาหนังสือ 14 จังหวัด ภาคใต้. 2528. หน้า 1-69

³ ชัดเจน เวชรังษี และ สุนทร ศรีจันทร์. เชิดชูเกียรติหนังสือพร้อมน้อย. 2528. หน้า 1-97

⁴ ชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมหนังสือ. 2529. หน้า 1-165.

อุดม หนูทอง¹ ได้เขียนอธิบายความหมายของบทเกี่ยวจ้อว่า เป็นบทกลอนที่หนึ่ง ตะลุงร้องก่อนออกรูปเข้าเมือง และก่อนแสดงต่อหลังจากหยุดพักเที่ยงคืน บทร้องเป็นกลอนสุภาพสั้น ๆ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคติสอนใจ บทพรรณนาความในใจบ้าง แต่ค่อนข้างน้อย บทกลอนที่ร้องจะแต่งไว้ก่อน และสรรเสริญว่าไพเราะ และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ้อของหนังสือเสียงเสนห์ ไว้ 1 บท

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง² ได้รวบรวมประวัติและผลงานของ นายพ่วง บุขรรรัตน์ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2530 และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ้อของ นายพ่วง บุขรรรัตน์ ไว้ 1 บท

เกษม ขนากแก้ว³ ได้วิเคราะห์วรรณกรรมหนึ่งตะลุงของ นายพ่วง บุขรรรัตน์ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2530 และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ้อของ นายพ่วง บุขรรรัตน์ ไว้จำนวน 10 บท

พงศ์พันธุ์ ทินนิมิตร⁴ ได้วิเคราะห์ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนึ่งตะลุงของหนังสือ ทอกล้อ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หนึ่งตะลุง) พ.ศ. 2530 และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ้อของหนังสือ ทอกล้อ ไว้ 2 บท

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี⁵ ได้รวบรวมประวัติและผลงานของหนังสือเล่ม กิ่งทอง ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หนึ่งตะลุง) พ.ศ. 2536 และหนังสือศรีพัฒนา เกื้อสกุล ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2536 และได้ยกตัวอย่างบทเกี่ยวจ้อของหนังสือเล่ม กิ่งทอง ไว้ 1 บท

¹ อุดม หนูทอง. "เกี่ยวจ้อ" ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1. 2530. หน้า 202.

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. เชิดชูเกียรติอาจารย์พ่วง บุขรรรัตน์. 2530. หน้า 1-100

³ เกשמ ขนากแก้ว. วิเคราะห์วรรณกรรมหนึ่งตะลุงของพ่วง บุขรรรัตน์. 2532. หน้า 43-525

⁴ พงศ์พันธุ์ ทินนิมิตร. ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนึ่งตะลุงของหนังสือ ทอกล้อ. 2534. หน้า 1-320.

⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี. เชิดชูเกียรติศิลปินแห่งชาติหนังสือเล่ม กิ่งทอง และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม หนังสือศรีพัฒนา เกื้อสกุล. 2537. หน้า 1-83.

มูลนิธิโรงพยาบาลสงขลานครินทร์¹ ได้จัดโครงการการใช้สื่อพื้นบ้าน (หนังตะลุง มโนห์รา) เผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 ทาดใหญ่ และได้เชิญนักกลอนผู้เขียนบทหนังตะลุง และนายหนังตะลุง ผู้มีชื่อเสียงไปร่วมประชุมและเขียนบทเกี่ยวจอเพื่อป้องกันและลดอุบัติเหตุการจราจร บทเกี่ยวจออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และบทเกี่ยวจอป้องกันและต่อต้านโรคเอดส์ ทำให้ได้บทเกี่ยวจอที่มีเนื้อหาดังกล่าวรวมประมาณ 100 บท

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ สรุปได้ว่ามีนักวิชาการท้องถิ่นบางท่านและหน่วยงานทางราชการบางแห่งสนใจรวบรวม ศึกษา บทเกี่ยวจออยู่บ้าง แต่ยังคงขาดระบบและยังไม่มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทเกี่ยวจอโดยตรง

¹ มูลนิธิโรงพยาบาลสงขลานครินทร์. โครงการการใช้สื่อพื้นบ้านเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน พ.ศ.